

עידן המועדים

הלכות פסח (תשס"ט) ♦ הלכות וסדר ברכת החמה

על פי פסקי: השולחן ערוך, רמ"א, משנה ברורה, מרן הראש"ל רבינו עובדיה יוסף שליט"א ועוד

נכתב ונערך על ידי הרב עידן בן-אפרים שליט"א (02-5324067)

הכשר כלים

החמץ המצוי בהם: ארגז לחם, ארונות מטבח, יעה, כד פלסטיק לשקיות חלב, כוסות קידוש ושתיה קרה (ש"ע תנא, כה), כלי זכוכית למינייהם (וראה עוד להלן בסעיף ז), כלי לנטילת ידים, כסאות, מאפרה, מברשת שיניים (וטוב לקנות חדשה), מגש, מטאטא, מלחיה, מקלף, מקפיא (ותחילה צריך להפשיר הקרח שבו), מקרר חשמלי (קמח) (כולל הקיפולים שבגומיות, ופתחי יציאת הקור שבתחתית תא ההקפאה), משולש שבכור, משקל לאוכל, מתלה לכלים ולסכ"ם, עגלות ילדים (ויכבס את חלקי הבד), פותחון, פח אשפה, צידנית, צעצועים, שואב אבק (לרוקנו ולנקותו), שולחן אכילה (אם מכוסה תמיד במפה. – ואם אוכלים עליו ללא מפה, יערה עליו מים רותחים. ואם חושש שיתקלקל, ישתמש בו בפסח רק על ידי כיסוי מפה) (ש"ע שם, כ; קנט), שיניים תותבות (וטוב לערות עליהן מים רותחים מכלי ראשון) (קמח). ובכל אלה, אם הם נקיים מחמץ אינם צריכים שטיפה והכשר כלל. [יש להקפיד לנקות את כיסי הבגדים והתיקים של הילדים מחמץ. וכן בספריה יש לנקות את המדפים שבהישג ידם של הילדים].

★ במהלך הנקינות לפסח, יש להקפיד להרחיק את חומרי הניקוי מהישג ידם של ילדים, כדי שלא יבואו לידי סכנה, חס ושלום. – ובעת ניקוי הדלתות והמשקופים יש לזהר שלא ישפכו מים על המזוזות (ואם יש חשש שנרטבה, צריך לבדוקה).

ז. כלי חרס – צלחות העשויות מחרס (פורצל, פרפורי), או מצופות בחרס, או עשויות מתערובת חרס, אם השתמש בהן במאכלי חמץ חמים, אין מועיל להן הכשר כלל, ויצניעם עם כלי החמץ. ואם השתמש בהן בדברים צוננים בלבד, די להן בשטיפה במים (ש"ע תנא, א; חז"ע קמט).

ז. כלי זכוכית – כלי זכוכית לכל סוגיהם השונים (דורלקס, פיירקס וכדו' קנה). וכן כלי קריסטל, למנהג הספרדים אינם בולעים ואינם פולטים כלל, אפילו אם השתמש בהם בחם, והכשרם הוא בכך שינקם וישטפם במים מחמץ שדבוק בהם (ואם הם נקיים מחמץ אינם צריכים הכשר כלל) (ש"ע תנא, כו). [והאשכנזים נוהגים בכלי זכוכית כדון כלי חרס (רמ"א שם), ומכל מקום יכולים להקל להכשיר כלי זכוכית על ידי הגעלה במים רותחים בכלי ראשון, וטוב שיגעילו שלוש פעמים, אך לא ישטפום אחר כך במים צוננים כדי שלא יתפוצצו (קנה)].

ה. תבניות אפיה, סיר של עוגה או פשטידה, מחבת טפלון (שהשתמשו בו ללא שמן) – אין אפשרות להכשירם לפסח, ויש להצניעם ולקנות חדשים (סיזור פסח כהלכתו, קיג. ועי' חז"ע קלב). מצנם, טוסטר, נפת קמח – יצניעם עם כלי החמץ.

ט. מזיח כלים – ינקה מלכלוך, ואח"כ יפעיל אותו כשהוא ריק ללא כלים על פעולת הרתחה עם חומרי ניקוי (אוצר דינים, תקמח).

י. מיקרוגל – ינקה אותו היטב, ואחר כך יניח בו קערה עם מי-אמה [לא אקונומיקה, מפני שגורמת לקלוקל], ויפעיל את המכשיר

א. כלים שהשתמשו בהם בחמץ, אפילו פעם אחת לפני שנים רבות, ורוצים להשתמש בהם בפסח, אסור להשתמש בהם מבלי שיכשירם תחילה כדת, כיון שהחמץ בלוע בכלים ואינו יוצא מהם אלא על ידי הכשרה. ובאותה הדרך שנבלע החמץ בכלי, באותה הדרך גם יפלט החמץ ("כבולעו - כך פולטו") (ש"ע תנא, ה). – יש לזהר שלא להגעיל כלי בשר וכלי חלב ביחד, אלא אם כן לא השתמש באחד מהם (בבשר או חלב) במשך ה-24 שעות האחרונות (שם, ב). (והאשכנזים מחמירים בכל אופן שלא להגעיל שום כלי (אף בנפרד) אלא רק לאחר שעברו 24 שעות מהפעם האחרונה שהשתמשו בו בחמץ (רמ"א שם)). – ולא יכניס הרבה כלים בבת אחת, כדי שרתחת המים תגע בכל כלי וכלי (ש"ע תנב, ג).

ב. הגעלה בכלי ראשון – להלן סוגי כלים שהכשרם הוא על ידי "הגעלה בכלי ראשון", דהיינו, שירתח סיר מים גדול על האש, ובשעה שהמים רותחים ומעלים בועות יכניס לתוכם את הכלים (לאחר שניקה אותם היטב מכל לכלוך), ואלו הם: חצובה (הברזלים שמניחים עליהם את הסירים בשעת הבישול, כמו כן יכשיר את המבערים [ורצוי לצפותם]. ואם הכשירם בעירוי מכלי ראשון, הוכשרו בכך (קלד-קלח*))¹, ידיות הכלים (לאחר שפירקם) (ש"ע תנא, יב), מחבת (קלח) (וגבי טפלון, ראה בסעיף ח), מטחנת בשר (כשהיא מפורקת. וטוב שאת החלק המנוקב יתן על האש, שבמידה ונשאר שם איזה פירור, ישרף לגמרי) (קס), מצקת (ש"ע שם, ה), סירים (אלומיניום או נירוסטה. וינקה היטב באיזור הידיות והסמלים המסחריים. ובסיר לחץ יש להגעיל גם את הגומי שבכיסוי הסיר לאחר שינקהו (קלח), סכינים (ש"ע שם, ג) (וטוב לקנות חדשה (משני"ב שם, יט). ואם יש לה ידיה, ינקה היטב עם סבון במקום החיבור ואז יגעיל (קלח)). – ונוהגים לשטוף הכלים במים קרים מיד לאחר ההגעלה (ובדיעבד אין זה מעכב) (ש"ע תנב, ז ומשני"ב לז).

ג. עירוי מכלי ראשון – להלן סוגי כלים שהכשרם הוא על ידי "עירוי מכלי ראשון", דהיינו, שירתח מים (בסיר או קומקום חשמלי (קלד)), ובשעה שהמים רותחים ישפוך אותם על הכלים (לאחר שניקה אותם היטב מכל לכלוך), ואלו הם: בקבוק תינוק (מפלסטיק), כיור (קנא), צלחות פלסטיק (שם), שיש המטבח (קס).

ד. הגעלה בכלי שני – כפות ומזלגות הכשרם על ידי "הגעלה בכלי שני", דהיינו, שישפוך מים רותחים מכלי ראשון שעל האש אל תוך כלי אחר, ויכניס לתוך הכלי השני את הכפות והמזלגות (וכל שכן שהגעלה בכלי ראשון או עירוי מכלי ראשון מועילים להכשירם). אך כף המיועדת לבחישה בסיר שעל האש, צריכה הגעלה בכלי ראשון (ש"ע תנא, ה).

ה. שטיפה – להלן סוגי כלים שמשמשים בהם בצונן, ולכן הכשרם הוא על ידי שינקם היטב וישטפם במים צוננים מן

* הבהרה: סתם ציון שבדברינו, הכוונה לעמוד שבספר חזון עובדיה, פסח ש"ע=שולחן ערוך. משני"ב=משנה ברורה. כה"ח=כף החיים. ברכה"ח=ברכת החמה. נט"ג=נטעי גבריאל.

נדריים). וכן ספרדיה הנשואה לאשכנזי, לא תאכל קטניות בביתם (תפ-תפ).

ג. תרופות – כדורי בליעה (נגד כאבי ראש, שיניים וכדומה) שטעמם פגום, מותר לחולה להשתמש בהם בפסח, אפילו אם יש בהם תערובת עמילן של חיטה (ואם סובל רק ממיחוש קל, אין להתיר), ונכון לבקש מהרופא תרופות אשר אינן מכילות חמץ. – אך סירופ מתוק וכדורים שהחיד נהנה מהם, אסור להשתמש בהם בפסח, אלא אם כן נתברר שנעשו מעמילן של תירס או תפוחי אדמה (קכ).

ואנשים הנוטלים תרופות מחמת בעיות רפואיות, כגון: לחץ דם, סכרת, לב, כליות ושאר איברים פנימיים, בעיות נפש וכדומה, **אסור להם לשנות מתרופתם הקבועה**, אפילו אם יש תרופה אחרת כשרה לפסח, כי השינוי עלול לגרום לסיבוכים ובעיות רפואיות (הגרי"ש אלישיב והגרי"ש וואנר שליט"א במדריך כשרות חתם סופר, תשס"ג, עמ' 179-181. ועי' חז"ע קכב).

ד. חומרי ניקוי, שמפו, סבון רחצה, משחת נעלים, אינם צריכים הכשר לפסח, מכיון שאינם ראויים לאכילת כלב (ש"ע תמב, ט).

🌸🌸 מכירת ובדיקת חמץ 🌸🌸

א. מכירת חמץ – אם משאירים חמץ בבית בימות הפסח, יש להניחו במקום מוצנע בכדי שלא יבואו חלילה להשתמש בו בטעות, וחייבים לעשות "מכירת חמץ" אצל הרבנים, דהיינו, שממנים את הרב שליח למכור את החמץ שברשותינו לגוי, ובכך אין עוברים על איסור "בל יראה ובל ימצא" של חמץ ברשותינו (באופן ששכח לעשות ביטול חמץ (עי' מש"ב תלד, ו ותמו, ו), וכמו כן לא נכשלים אחר הפסח באכילת חמץ שעבר עליו הפסח (ללא מכירה) שאסור באכילה ובהנאה (ש"ע תמח, ג). – ומצוה רבה לדבר על כך עם אנשים אשר אינם מודעים לענין המכירה, ואפשר לקבל את הסכמתם ולמכור את החמץ עבורם. – ואדם שיכול לבער לחלוטין את כל החמץ שברשותו, תבוא עליו ברכה.

ב. בדיקת חמץ – בודקים את החמץ לאור הנר ביום שלישי בערב החל מהשעה: 19:23 (ש"ע תמד, א). – והחל מחצי שעה קודם זמן הבדיקה אסור להתחיל במלאכה, מחשש שמא ימשך בדבר וישכח לקיים מצות בדיקת חמץ (ואם התחיל קודם חצי שעה מזמן הבדיקה, אינו צריך להפסיק, כיון שהתחיל בהיתר). וכן אסור להתחיל לאכול פת או עוגה (יותר מכ-50 גרם), אבל בשר, פירות, ירקות וכדומה מותר לאכול. – וללמוד תורה ביחידות אסור רק משהגיע זמן הבדיקה, ואם התחיל לפני כן (אפילו תוך חצי שעה), אין צריך להפסיק (ש"ע תלא, ב; חז"ע מא-מב). – ובכל אופן, יש להקדים להתפלל תפילת ערבית לפני הבדיקה (מד).

ג. פיזור חתיכות לחם – נוהגים על פי הקבלה לפזר בבית עשרה פיזורי לחם (כל אחד פחות מכזית) עטופים בנייר או בניילון, והבודק את הבית מחמץ מוצאם על דרך בדיקתו. ונכון שירשמו תחילה היכן הניחו את החתיכות, ואם אחר החיפוש לא מצאו אחת מן החתיכות, אפשר לסמוך על הביטול שעושים אחר בדיקת החמץ (רמ"א תלב, ב; חז"ע לו-לח).

במשך עשר דקות כדי שירתחו המים ויתפזרו האדים בכל חלל המיקרוגל, ובנוסף לכך, נכון להחמיר להשתמש במיקרוגל בפסח באופן שיניח את המאכל שרוצה לחמם בתוך קופסה סגורה או שקית. – ומיקרוגל שיש בו גופי השחמה, דינו כתנור שיבואר דינו להלן (אוצר דינים לאשה ולבת, תקמ).

יא. תנור אפיח – יש לנקותו היטב עד כמה שאפשר משיירי המאכל והזיעה שנצטברו בדפנותיו ובדלתות, וימנע מלהשתמש בו 24 שעות קודם הכשרתו (ובדיעבד שניקה ולא המתין 24 שעות, אין לחוש (עי' שו"ת תפלה למשה ב, ט), ואחר כך ידליק את התנור במידת החום הגבוהה ביותר למשך כשעה (קלב).

יב. פלאטה חשמלית – א אם לעולם לא חימם עליה חלה, פיתה, בורקס וכדומה (אפילו פעם אחת), אלא לפעמים גלש חמץ מהסיר על גבי הפלאטה, הכשרה בכך שניקה אותה היטב, ויערה עליה מים רותחים או שישקנה למשך חצי שעה (קלח). **ב** אם חימם עליה חמץ ישירות, ישירנה כנ"ל, ובנוסף לכך יעטוף אותה בנייר כסף עבה שאינו עלול להקרע (עי' כה"ח צב, קג).

יג. מיחם חשמלי – א אם חימם על גבי מכסה המיחם חלה, פיתה, בורקס וכדומה (אפילו פעם אחת), צריך להכשיר את המיחם (ילקו"י א"ה ג, תסס), כדלהלן: (1) ימלא בו מים כמעט עד גדותיו, וירתחם, ובשעה שהמים רותחים יפתח את ברז המיחם כדי שהמים יכנסו גם לשם. (2) ירתח סיר מים, יהפוך את המיחם ויכניס את ראשו לתוך הסיר לפחות עד למקום שהגיעו המים בהרתחה הקודמת (עי' ש"ע תמב, ו). (ויכניסנו באלכסון כדי שיכנסו בו המים. ואם אין לו סיר גדול, אינו חייב להכניס את כל ראש המיחם בבת אחת, אלא יכול להכניסו חלק אחר חלק (ש"ע תנא, יא). – קודם ההגעלה אין צריך להסיר את האבנית שהצטברה במיחם (עי' מש"ב תנא, כב; הליכות שלמה, נד ואור לציון, קיס). (3) יגעיל את מכסה המיחם בתוך סיר מים רותחים (ואין צריך ללבנו (אור"צ שם; ט" פסח כהלכתו קטו מהרב אלישיב שליט"א).

אם קשה עליו להכשיר את המיחם באופן הנ"ל, לא ניתן להשתמש בו בפסח.

ב אם לעולם לא חימם חמץ על גבי המיחם או שתמיד הקפיד לחמם החמץ על גבי צלחת זכוכית, אין המיחם צריך הכשר כלל, ודי בכך שהוא נקי (ואם הניח החמץ בשקית וכדו', קשה לסמוך על כך שתמיד השקית היתה שלימה ולא קרועה, ולכן ישירנו כנ"ל).

יד. כלי חמץ, שאין מתכוונים להכשירם לפסח, יש להניחם במקום מוצנע בארון, שלא יבואו להשתמש בהם בטעות (ש"ע תנא, א). – ואם טעו ובישלו בפסח בכלי חמץ נקי שלא הוכשר, לאחר שעברו 24 שעות משעה שהשתמשו בו בחמץ לאחרונה, בדיעבד אין התבשיל נאסר באכילה (והאשכנזים מחמירים בזה) (ש"ע רמ"א תמז, י).

🌸🌸 כשרות המאכלים 🌸🌸

א. בירה וכן וויסקי (לכל סוגיהם) הינם חמץ גמור מפני שעשויים משעורים.

ב. קטניות – אורז וכל מיני קטניות (אפונה, חומס, שעועית, פול, עדשים וכדומה), למנהג הספרדים מותרים באכילה בפסח, ובלבד שיזהרו לברור אותם היטב שלא ימצאו בהם חיטים. ונכון לבדוק את האורז שלוש פעמים. והאשכנזים נוהגים שלא לאכול קטניות (ש"ע רמ"א תנג, א). ואשה אשכנזיה שנישאה לספרדי, רשאית לאכול אורז ומיני קטניות (ונכון שתעשה התרת

סוף זמן אכילת חמץ: 10:07 בבוקר

סוף זמן ביעור חמץ: 11:24

ג. ביעור זביטול חמץ – את החמץ שנשאר ברשותו חייב לבער מן העולם עד השעה הנ"ל בכל דרך שהיא (לשורפו, לשפוך עליו חומר שיפסול אותו מאכילה, לפררו ולזרוק ברוח וכדומה. – והמנהג לשורפו, ויפרסנו לחתיכות כדי שתשלוט בו האש (ע"י ש"ע ורמ"א תמה, א)). אחר שביער את כל החמץ, יבטל את החמץ, ויאמר שלוש פעמים: "כל חמץ ושאר שיש ברשותי, בין שראיתיו בין שלא ראיתיו, בין שבערתיו בין שלא בערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ" (ש"ע תלד, ב-א). – ובכל מקום שהאדם נמצא יכול לבטל את החמץ, ואין צריך שיהיה דוקא בביתו (ש"ע, ט).

ד. עשיית מלאכה – מזמן חצות היום (שעה 12:40), אסור לעשות מלאכה בערב פסח (ש"ע תסת, א), והאיסור הוא רק במלאכה גמורה כגון לתפור בגדים חדשים (רמ"א ש"ע, ב), להסתפר וכדומה (ואדם שלא הסתפר, רשאי להסתפר על ידי עצמו (קצא)). ובירושלים, מידת חסידות שלא להסתפר אפילו קודם חצות היום, אלא מסתפרים בליל ערב פסח (קצא)), אבל עשיית מסחר מותרת (וטוב להחמיר משעת מנחה קטנה ולמעלה, שעה 4:25), וכן מותר לגזוז צפורנים, לצחצח נעלים, לשהך בגדים וכדומה (קצא).

ה. אכילת מצה – אסור לאכול מצה מתחילת היום, והאיסור הוא רק במצה שאפשר לצאת בה ידי חובת אכילת מצה בליל הסדר, אבל מצה עשירה, מבושלת או מטוגנת שאין יוצאים בה ידי חובה, לא אסרו לאוכלה בערב פסח (וילדים קטנים שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים, מותר לתת להם לאכול אפילו מצה רגילה). – והחל מהשעה 3:40 אין לקבוע סעודה על מצה (עשירה, מבושלת או מטוגנת), ואף כשאוכל פחות משיעור כביצה (פחות מכ-50 גרם) אין להתיר אלא במקום צורך, בכדי שיוכל לאכול את המצה בליל פסח לתיאבון. אבל מותר מן הדין לאכול תבשיל של בשר, אורז, פירות, ירקות וכדומה, עד סמוך לכניסת החג. וטוב לעשות כן בכדי שיהיה מיושב במהלך ליל הסדר, אולם יזהר שלא יאכל הרבה מדי, כדי שיוכל לאכול המצה בליל הסדר לתיאבון (ש"ע תעא, א; חש"ב תמד, ח).

★ **מגוחזז** – ראוי שהאדם ינוח בערב החג, כדי שיהיה עירני בליל הסדר. ובפרט יש לדאוג שהילדים ינוחו, לפי שהם עיקרו של ליל הסדר, ששואלים את ארבע הקושיות, וההגדה היא בעצם התשובה לשאלותיהם, ומקיים בכך מצות עשה של "והגדת לבנך". כמו כן יכין דברי תורה ממדריש חז"ל לספר ביציאת מצרים.

א. חזלקת נרות – הנשים מדליקות נרות יום-טוב, ומברכות: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו להדליק נר של יום-טוב" (והנכון הוא שלא תברכנה ברכת "שהחיינו" בהדלקה) (רסס).

א. תפילה – מתפללים תפילת החג בשמחה ובהתלהבות. אחרי תפילת העמידה גומרים את ההלל בברכה (ש"ע תפז, ד), ואף הנשים צריכות לומר את ההלל בברכה קודם הקידוש (אפילו אם נמצאת בביתה ואינה רגילה להתפלל ערבית (דל). אך את ההלל שביום אינן חייבות לומר, ולכן לא תברכנה עליו. – והאשכנזים אינם אומרים הלל בתפילת ליל פסח (רמ"א ש"ע)).

ד. חברכה – מברכים לפני הבדיקה: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על ביעור חמץ" (ש"ע תלב, א). [ממידת חסידות, להשיג פרי חדש ולאחר שיברך "על ביעור חמץ" ויבדוק מעט, יברך ברכת "שהחיינו" על הפרי ויכוין לפטור את מצות בדיקת חמץ, ומשיך בבדיקתו, ואחר שסיים הבדיקה יברך ברכת הנהנין על הפרי ויאכלנו (תה)]. – ואם ממנה שליח שיבדוק את ביתו במקומו, אזי השליח מברך (תט) (ואם גם בעל הבית משתתף בבדיקה והשליח מסייעו, אזי בעל הבית יברך ויכוין לפטור את השליח בברכתו (ש"ע ש"ס, ב)). – ויזהר שלא לדבר בין הברכה להתחלת הבדיקה, ואם דיבר דברים שאינם מעניין הבדיקה לפני שהתחיל לבדוק, צריך לחזור ולברך, אבל אם כבר התחיל בבדיקה אינו חוזר לברך. ובאמצע הבדיקה רשאי לדבר בכל מה שהוא מעניין הבדיקה, וכגון לברר אם מעורב חמץ בדבר מסויים או אם ניקו מקום מסויים וכיו"ב (ש"ע ש"ס, א ומש"ב ה-ו).

ה. חיכוך בודקים – בודקים את החמץ בכל חדרי הבית, אפילו בחדרים שאין דרך לאכול בהם, וכן במחסן, מרפסות, ארונות, מקרר ובכל מקום שיתכן שיש בו חשש חמץ (ש"ע תלג, ג). כמו כן ינקה ויבדוק את מכוניתו הפרטית (נב). ספרים – אינם צריכים בדיקה מחמץ (לה), ואם הם באים במגע עם חמץ וקשה לנקותם (כמו ברכונים של ברכת המזון, זמירות שבת, ספרי ילדים), יצניעם יחד עם כלי החמץ וישתמש בחדשים (ע"י רמ"א תסז, יב). – המקום שמניחים בו חמץ על דעת למוכרו לגוי, אינו צריך בדיקה (נד). – בחדר-מדרגות ובכל רכוש משותף או ציבורי, יש למנות מבעוד מועד אדם אחראי לבדיקה.

ו. במזה בודקים – הבדיקה צריכה להיות לאור נר שעה או פראפין (ואין להשתמש בנר אבוקה של הבדלה) (ש"ע תלג, א-ב; ט), ואם אין לו, יכול לבדוק גם על ידי פנס כיס, ואף מברך על הבדיקה (לח). וכן ינהג לכתחילה במקום שיש חשש שריפה (כגון ברכב, בארון וכדומה. – אך לא ישתמש בפנס המאיר בחוזקה ומטשטש הראיה (הליכות שלמה, קי)). – ואין צריך לכבות את אור החשמל בבית בשעת בדיקת החמץ (ת).

ז. ביטול חמץ – לאחר הבדיקה מבטלים את החמץ, ואומרים שלוש פעמים: "כל חמץ ושאר שיש ברשותי, שלא ראיתיו ושלא בערתיו, יתבטל ויהיה כעפר הארץ" (ש"ע תלד, ב). – ויש להצניע במקום מיוחד את החמץ המיועד לאכילה ביום רביעי, כדי שלא יתפזר בבית ויצטרך לבדוק שוב (ש"ע, א).

ערב פסח (יום רביעי)

א. ברכת החמה – מברכים ברכת החמה בבוקר, ונתבארו פרטי ההלכות בסוף העלון עם סדר ברכת החמה.

ב. תענית בכורים – מעיקר הדין צריכים הבכורים להתענות בערב פסח, זכר לנס שעשה הקב"ה לבכורים במכת בכורות במצרים (ע"י ש"ע תע, א ומש"ב א) (ומנהיגו שאין נקבה בכורה מתענה (דז)), ובדורות הללו שירדה חולשה לעולם, נהגו להשתתף בסיום מסכת (רח), וטועמים כזית מהכיבוד שהובא לסיום, ובכך מפסיקים את התענית, וצריכים להקשיב היטב לדברי הסיום (ומסיים המסכת יסביר את דברי הסיום באופן שיובן לקהל) (ריב).

ליל הסדר

ליל הסדר הינו גולת הכותרת של כל ההקנות לכבוד חג הפסח, ולכן על האדם להיזהר וליתן דעתו לקיים את כל מצוות ליל הסדר כהלכתו, שחלילה לא יהיה דומה לאדם שחרש זרע וכו' ולא קצר את תבואתו, שכן עיקרו של ליל הסדר הוא הצד הרוחני המלא תוען ופנימיות. אף הנשים חייבות בכל מצוות ליל הסדר כמו האנשים (ש"ע תעב, יד), וכמו שיש לשתף את הילדים הקטנים שגיל חינוך (שם א, וטו-טז).

א. סדר הקערה – מניחים על השולחן קערה אשר עליה: שלוש מצוות, מרור (חסה), כרפס (סלרי), חרוסת, חזרת, בשר זרוע צלוי (זכר לקרבן פסח), ביצה (זכר לקרבן חגיגה) (עי' ש"ע תעג, ד). סדר הקערה מופיע בהגדה. וישתדל לסדר את השולחן בכלים נאים ברוב פאר והדר כפי יכולתו (ש"ע תעב, ב).

ב. דיני המצה – מצות עשה מן התורה לאכול כזית מצה בליל הסדר (מלבד שאר כזיתות מצה שחייבם מדברי חכמים, וכפי שיבואר להלן). המצה שיוצאים בה ידי חובה, לכתחילה צריכה להיות מצה עבודת-יד שמורה משעת קצירה. ובשעת הדחק כשאין אפשרות להשיג מצה שכזו, יוצאים ידי חובה גם במצת מכונה השמורה משעת טחינה או לישה (ש"ע תנג, ד; חז"ע עו, עח). [ואם יש סבירות שהאנשים המסובים לא יאכלו כראוי ממצות העבודת-יד, עדיף שיאכלו ממצות מכונה, כדי שלכל הפחות יצאו ידי חובה].

ג. שיעור המצה – שיעור כזית מצה תלוי בסוג המצה: במצות רכות עבודת-יד יש לשקול שיעור של 38 גרם, במצות קשות עבודת-יד שיעור של 20 גרם, ובמצות מכונה רגילות שיעור של 11 גרם (ובהן השיעור הוא מעט יותר משליש מצה. ובספר אור לציון (ז) כתב ששיעורו הוא כחצי מצה). [חשוב השיעורים הוא לפי נפח (ילקוט יוסף, ברכות תשס"ז, קצה. ועי' ש"ת חז"ע תקיח), כפי בדיקת הגר"מ מאזוז שליט"א]. ויש לשקול את המצות (וכן את המרור) במשקל (ומותר לשקול אף בליל הסדר, במשקל שאינו אלקטרוני (עג)). אך לא ישקול בצמצום אלא יקח בריוח (שיעורי תורה בהקדמה ד"ה ועלי: אור"צ ל: חז"ע עג). ומומלץ להכין את המצות והמרור מוכנים בשקיות מערב החג.

ד. קודם אכילתו יכוין לקיים מצות עשה של אכילת מצה (ש"ע תעה, ד; ס, ט), וצריך ללעוס את המצה היטב (ש"ע תעה, א) ולאכולה בפני עצמה ללא שום דבר מאכל או ממרח (עא). – את כזית המצה צריך לאכול תוך שש עד שבע וחצי דקות (סח), וכמו כן צריך לאכול בהסיבה, ויתבארו דיניה להלן (סעיף ח ואילך).

ה. ארבע כוסות – חז"ל (פסחים ק"ז:) תיקנו לשתות ארבע כוסות יין בליל הסדר, כנגד ארבע לשונות של גאולה שנאמרו בגאולת מצרים ("והוצאתי", "והצלתי", וגאלתי", "ולקחתני"). וצריך לשתותן במקום שניתקנו (אחת בקידוש, שניה אחר ברכת "גאל ישראל" שבסיום ההגדה, שלישית בברכת המזון, רביעית אחר ההלל. ולהלן כתבנו כל דבר במקומו). ואם שתה את ארבע הכוסות שלא כסדר שנתקנו, לא יצא ידי חובתו (ש"ע תעב, ח).

ו. מצוה לשתות יין אדום (ש"ע תעב, יא), ויש להקפיד לקנות יינות ומיץ ענבים טבעי המכילים בודאי רוב יין (ולא רוב מים), וכשרים לברכת "בורא פרי הגפן" לדעת הספרדים (יא). – גם אם שקשה לו לשתות יין, צריך לדחוק עצמו לשתות ארבע כוסות בליל הסדר (ש"ע שם, י). אלא אם כן יש חשש שיבוא לידי חולי פנימי או שיפול למשכב (יד) (וכן הדין לגבי אכילת המצות והמרור (עו, עט)).

ז. כמות היין ששותים בכל כוס צריכה להיות 81 מ"ל, שהוא שיעור "רביעית" (כחצי כוס רגילה בערך), ולכתחילה ישתה את רביעית היין בבת אחת. אם קשה לו לשתות רביעית יין, ישתה לכל הפחות רוב רביעית בבת אחת, שהוא שיעור 41 מ"ל (ובכוסות שלנו, שרובה של הכוס מכילה יותר משיעור רביעית, לכתחילה ישתה רוב הכוס (ולא רק רביעית)) (ש"ע תעב, ט; חז"ע סז). ואם לא שתה בבת אחת, אלא לסירוגין, דהיינו ששתה הרביעית בשתיים או בשלוש לגימות ושהה יותר משבע וחצי דקות, לא יצא (רמ"א שם ומשנ"ב לד), וצריך לחזור ולשתות. – ויש נוהגים שאין האדם מוזג לעצמו את היין אלא אחרים מוזגים לו, כדי להראות דרך חירות (רמ"א תעג, א). – את היין צריך לשתות בהסיבה, ויתבארו דיניה להלן.

ח. הסיבה – חייב כל אדם להראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, וצריך לנהוג בליל הסדר כבן חורין. ולכן, תיקנו חכמים "הסיבה" בליל הסדר, דהיינו, שבאכילת המצות ושתיתת הארבע כוסות, האדם יטה את עצמו וישען לצד שמאל (ולא לצד ימין, אפילו אם הוא שמאלי), וכדרך מלכים שהיו אוכלים ושותים בהסיבה (ש"ע ורמ"א תעב, א). – ראוי להכין כסאות נוחים לצורך הסיבה (כגון כסאות עם ידיות או שיסובב המשענת לצד שמאל, ויזהר שלא יטה עצמו באויר, כי אין זו הסיבה) (שם ב).

ט. לא היסב – מי שלא היסב, או שהיסב על צד ימין, צריך לחזור ולאכול המצה (זולת אם לא היסב באכילת הכורך או האפיקומן, וקשה עליו לחזור ולאכול (קא, קח ומשנ"ב תעג, ד)), וכן הדין שצריך לחזור ולשתות כוס היין (אך לא יברך שנית, אם לא שהוא אינו בקו הבריאות שאז יכול להקל שלא לחזור ולשתות (כסח)).

י. נשים – גם הנשים צריכות להיסב, ומכל מקום בדיעבד אם לא היסבו אינן צריכות לחזור ולאכול או לשתות בהסיבה (עי' רמ"א תעב, ד; חז"ע ו, סח). והוא הדין באדם שמאלי שהיסב על צד ימין, שיצא ידי חובתו (משנ"ב תעב, יא).

סימני חסדר: קדש, ורחץ, כרפס, יחץ **מגיד, רחצה, מוציא-מצה** **מרור, כורך, שלחן-עורך** **צפון, כרד, חלל, נרצה** (רש"י במחזור ויטרי סימן טה)

א. קדש – קודם הקידוש טוב לטוף הכוסות (למרות שהן נקיות), ומוזגים יין בכוסות לכל המסובים (וטוב להטיף ביין מים ג' פעמים) (סח), ובשעת הקידוש כולם עומדים ואוחזים הכוסות ביד ימין (כה"ח רעא, טב) [והאשכנזים יושבים בקידוש (משנ"ב תעג, א)]. – המקדש מברך את הברכות בקול רם ומכוין להוציא את השומעים ידי חובה, והשומעים גם הם מכוונים לצאת ידי חובה, ועונים אחריו "אמן" [ולא יענו "ברוך הוא וברוך שמו" אחרי אמירת שם ה', ובדיעבד אם ענה אין זה הפסק, אך בתנאי שלא החסיר מחמת כך לשמוע מהמברך תיבות "מלך העולם" וכו' (יש-ב). ואם החסיר רק תיבת "אלוקינו", יצא ידי חובה (משנ"ב ריד, ד)].

בברכת "בורא פרי הגפן" מכוונים לפטור את כוס היין השניה ששותים אחר אמירת ההגדה (קמח סולת ששו, ו ועי' חז"ע קסז), ובברכת "שהחיינו" מכוונים לפטור את מצוות המצה והמרור (כב). – אחר שסיים המקדש את הברכות וענו אחריו "אמן", כל אחד מהמסובים יושב ושותה את כוס היין בהסיבה על צד שמאל (ואין מברכים לאחר שתיית הכוס ברכה אחרונה) (ש"ע תעג, ב).

★ אם האדם רעב מאוד, מותר לו לטעום אחר הקידוש ביצה או תבשיל (ויברך ברכה אחרונה), ובלבד שלא יאכל ממנו הרבה, כדי שיאכל לאחר מכן את המצה והמרור לתיאבון (ז).

ב. זרחה – נוטלים ידים בלא ברכה קודם אכילת הכרפס (מפני שמטבילים את הכרפס בחומץ או במי מלח, וכדין דבר שטיבולו במשקה (ש"ע תעג, ו; קנה, ז)). הנטילה צריכה להיות כדין נטילת ידים לסעודה, וטוב להחמיר שלא לדבר אחר הנטילה (זב).

ג. כרפס – יקח כרפס (סליה) פחות מ-18 גרם (ולא יותר משיעור זה), יטבל אותו בחומץ או במי מלח (ואם מטבל במי לימון, יקפיד שיהא הרוב מים (לה)) ויברך עליו: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, בורא פרי האדמה" (ש"ע תעג, ו) (ונכון שאחד יברך ויכוין לפטור את כולם (לז)), ויכוין לפטור בברכה זו גם את המרור (חסה) שיאכל אחר כך (משנ"ב תעג, נה). – באכילת הכרפס אין צריך להסב, ואם רוצה, הרשות בידו (ס).

ד. יחץ – יקח משלושת המצות המונחות בקערה את המצה האמצעית, ויחצנה לשנים, את החלק הגדול ישמור לאפיקומן, ואת החלק הקטן יניח בין שתי המצות שבקערה (ש"ע תעג, ו).

ה. מגיד – מצות עשה מן התורה לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. ותיקנו חכמים סדר סיפור יציאת מצרים באמירת הגדה של פסח, ולכן חייב כל אדם לומר את סדר ההגדה. ואפילו אם כל בני הבית חכמים ובקיאים בסיפור יציאת מצרים, מצוה עליהם להוסיף על ידיעתם בפירושים כל אחד כפי שיכלו (עי' רמ"א תעג, ו).

ו. גם הנשים חייבות בסיפור יציאת מצרים וקריאת ההגדה (ש"ע תעג, יד ומשנ"ב מה), ולכן לא תתעסקנה בעת אמירת ההגדה בסיפור המאכלים וכדומה (ואם הוצרכה האשה לטפל בילדים וכדומה, כשתסיים את עיסוקיה תשלים את קטעי ההגדה שהחסירה) (עי' באה"ל תעג, ח סד"ה שלא כסדר).

ז. לפני אמירת "מה נשתנה" מוזגים כוס שניה לכל המסובים (ש"ע תעג, ז), ושותים אותה בסיום ההגדה לאחר ברכת "גאל ישראל" (ואין מברכים "בורא פרי הגפן" על כוס שניה, מפני שנפטרה בברכת הגפן שבקידוש. והאשכנזים נוהגים לברך שוב, אבל אין מברכים ברכה אחרונה (ש"ע רמ"א תעג, א). – אם האדם שותה מכוסו והיא נקיה, אין צריך לטוטה ולהדיחה בכוס השניה והרביעית, אפילו על פי הקבלה (עי' משנ"ב תעג, סח; חז"ע נה)).

ח. רחצה – נוטלים ידים לסעודה ומברכים: "ברוך אתה ה', וכו', אשר קידשנו וכו', על נטילת ידים" (ש"ע תעג, א).

ט. מוציא מצה – יקח בידיו המצות כסדר שהניחן, דהיינו, המצה החצויה בין שתי השלימות, ויברך ברכת "המוציא לחם מן הארץ", ויכוין לפטור את כולם. ישמוט מידי את המצה התחתונה, ואז כשנשארו בידיו המצה העליונה והמצה החצויה, יברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על אכילת מצה", ובוצע משתייהן – כזית מן העליונה וכזית מן החצויה, מטבלן במלח (ש"ע תעג, א), טועם מעט (בלא הסיבה) (סז), ומחלק לבני הבית. ומאחר ואין המצות מספיקות בכדי לחלק מהן שתי כזיתות לכל בני הבית, יתן לכל אחד חתיכה קטנה מן המצות שבירך עליהן וישלים השיעור במצות נוספות (עי' קח), ויאכלו בהסיבה (אבל מעיקר הדין, אחרי שנגמרה המצה החצויה, אין הכרח לתת לכל אחד שתי כזיתות מן המצות השמורות הנוספות, ודי באכילת כזית אחד בלבד. – ובדיעבד, בכל אופן שאכל רק כזית אחד יצא ידי חובתו. ובמקום קצת צער, אף לכתחילה די בכזית אחת (סח)). – ראוי ונכון שלא להפסיק בדיבור שאינו מענין הסעודה, מזמן שמברך "המוציא" עד סיום אכילת ה"כורף" (קא, קט).

י. מרור – יקח 27 גרם מרור (כזית חסה) ויטביל מקצתו בחרוסת (והמחמיר לשקעו כולו בחרוסת, תבוא עליו ברכה, וינער החרוסת מעליו), ויברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, אשר קידשנו במצוותיו, וציונו על אכילת מרור" (ונכון שאחד יברך ויכוין לפטור את כולם), ויאכלנו תוך 7 וחצי דקות בלא הסיבה (ש"ע תעג, א; חז"ע פט) (ואין מברכים על המרור "בורא פרי האדמה", מפני שנפטר בברכת הכרפס).

יא. כורף – יקח כזית מצה (מן המצה השלישית שנשארה בקערה) ויכרוך אותה בכזית מרור (חסה), ויטבל הכריכה בחרוסת, ויאמר: "זכר למקדש פה"ל" וכו', ויאכלם ביחד בהסיבה תוך 7 וחצי דקות. (ואם שכח ולא היסב, וקשה עליו לחזור ולאכול, יצא ידי חובה. ואם רוצה להחמיר, תבוא עליו ברכה) (ש"ע תעג, א; חז"ע קא).

יב. שולחן עורך – יערוך שולחנו ויסעד לבו בשמחה, והחכם עיניו בראשו לבל יאכל יותר מדי, כדי שיאכל לאחר מכן את מצת האפיקומן לתיאבון, ולא תהא אכילתו אכילה גסה (רמ"א תעג, א). ואם רוצה לאכול בהסיבה הרי זה משובח (רמב"ם ז, ח), ויש לומר דברי תורה ולהנעים בקול שירה על השולחן. – אין לאכול בליל הסדר את בשר הזרוע הצלוי שבקערה (ש"ע תעג, א).

יג. צפון – יקח כזית מחצי המצה שהוצפנה ל"אפיקומן" ויחלק לבני הבית, ומאחר ואין המצה מספיקה לכל בני הבית, יתן לכל אחד חתיכה קטנה וישלים השיעור במצות נוספות, ויאכלנה לתיאבון בהסיבה תוך 7 וחצי דקות, ולא יטבלנה בחרוסת או בשאר דברים (ואם לא היסב, וקשה עליו האכילה שנית, אין צריך לחזור ולאכול). ולכתחילה יהא זהיר לאכול האפיקומן (ולומר את ההלל) קודם חצות הלילה (שעה: 12:41) (ש"ע תעג, א). [יש מחמירים לאכול כזית נוסף (חמישי), ותבוא עליהם ברכה. ודי שיאכלו ממנו שיעור כשליש מצה (קז), שבמצות עבודת-יד רכות הוא שיעור 26 גרם, ובמצות קשות 14 גרם]. – אסור לאכול אחר האפיקומן כדי שישאר טעם המצה בפיו (ש"ע תעג, א), אבל מותר לשתות משקים שאינם משכרים (קיב).

יד. ברך – נוטלים ידים ל"מים אחרונים", שוטפים הכוסות, ממלאים יין לכל המסובים, אוחזים הכוס ביד ימין ומברכים ברכת המזון (ש"ע תעג, א; חז"ע קיד). – בסיום ברכת המזון מברכים ברכת "בורא פרי הגפן" (וזו הכוס השלישית) ומכוונים לפטור את הכוס הרביעית שאחר כך (קמח סולת שכא, ו; חז"ע קטז), ושותים את הכוס בהסיבה.

טו. הלל – מוזגים כוס יין נוספת (הכוס הרביעית. וטוב להדר לאוחזה בידו (קיו)), ומתחילים לומר "הלל" בשמחה ובהתלהבות (ש"ע תפ, א), שהכל הולך אחר החיתום (ובעת אמירת ההלל מותר לשבת, והמחמיר לעמוד תבוא עליו ברכה (עי' באה"ט תעג, כז; חז"ע נט)). – ויזהר לסיים ההלל עד חצות הלילה (שעה: 12:41) (רמ"א תעג, א) (ומכל מקום אם לא סיים קודם חצות, יאמרנו אחר חצות ללא שינוי (קכד)). – בסיום ההלל אחר ברכת "מלך מהולל בתשבחות", שותים שיעור רביעית מן הכוס בהסיבה (ולא די ברוב רביעית, בכדי שיתחייב בברכה אחרונה, אלא אם כן שתה שיעור רביעית בכוס השלישית (קכה)), ואין מברכים עליה "בורא פרי הגפן" (והאשכנזים נוהגים לברך שוב על היין (רמ"א תפ, א), אם לא עבר זמן חצות (קכד)).

טז. נרצה – אחר שעשה האדם את ליל הסדר כהלכתו, ירצה ה' פעלו ותהי משכורתו שלימה מעם ה'. – וכתב מרן בשולחן ערוך (תפא, ב): חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה. ויהי רצון שנזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו. אמן.

ברכת החמה

א. סדר חזו"ע – יש נוהגים שלאחר חזרת השליח ציבור, אמירת "אשרי" "ובא לציון" וקדיש "תתקבל", יוצאים לחצר בית-הכנסת ומברכים את ברכת החמה (עי' תעט) ויש לבדוק שהמקום יהיה נקי מטינופת ואשפה (עי' שריע סי' עט; משניב תכו, כא; חזו"ע, חנוכה, טו), ואחר כך מסיימים את התפילה, "בית יעקב" וכו' עד סוף "עלינו לשבח" (תפג). והשנה עושים גם סיום מסכת לבכורים לפוטרם מהתענית. וברוב המקומות נוהגים לברך בסיום התפילה לאחר "עלינו לשבח" (נסיג ג, הערה יד). ויש נוהגים שהרב דורש בענין המצוה (עי' בן איש חי עקב, סוף אות יט, שכן נהג בשנת תרנ"ז), בפרט כאשר החמה מכוסה וממתינים שתיראה.

ה. אמירת מזמורים זכו' – עיקר המצוה היא עצם הברכה, אך כדי להגדיל ולהלהיב מעמד נשגב זה, הוסיפו רבותינו במשך הדורות מזמורי תהילים, תפילות ובקשות שונות, המדברים בשבח השמש וצבא השמים (נסיג יב, א). והדפסנו את סדר הברכה להלן. [מנהג האשכנזים לומר גם "עלינו לשבח" (עי' משניב רכט, ח), ואף מהספרדים יש שנוהגים לאומרו (באי"ח שם ד"ה אח"כ. ובסמוך), אך מנהיגו שלא לאומרו (כה"ח שם; ועי' תפב ותצז). וכל מקום יעשו כמנהגם (הליכ"ע ב, קצב). והמברך עם אנשים שנהגו לאומרו, נכון שיאמרנו עימם (חזו"ע, חנוכה, שלד). ובכל אופן, יש להזהיר שכשאומרים "ואנחנו משתחוים" וכו', לא ישתחוו אל מול החמה, אלא יפנו לצדדים (תצז)].

ט. ראית חממה – לכתחילה צריך להביט בחמה קודם הברכה. ואם בירך מבלי להביט בה קודם, יצא (עי' חזו"ע, חנוכה, שסו; נסיג ז, ז). וישתדל לברך כאשר הוא רואה את כל עיגול החמה. ואם היא מוסתרת בחלקה על ידי בניינים או אילנות גבוהים, אם אפשר ילך למקום אחר או יעלה למקום גבוה שממש יראה את החמה בשלימותה (שם, ב ו ד, ז; ברכה"ח ג, ז). [אזהרה: הבטה מרובה בחמה ללא אמצעי סינון, עלולה לפגום בראיה (ברכה"ח ד, הערה טג; נסיג שם, י)].

י. אמירת חזו"ע – ישנם מנהגים שונים באמירת הברכה: **א)** יש נוהגים שהשליח ציבור מברך ברכת החמה בקול רם, והקהל מברכים עימו בלחש. **ב)** ויש נוהגים שהשליח ציבור לבדו מברך את הברכה, ומכוין להוציא את הציבור ידי חובה וגם הם מכוונים לצאת ועונים אחריו "אמן". **ג)** ויש נוהגים שהשליח ציבור מברך בקול רם, וכשמסיים הברכה, כל הקהל חוזרים הברכה בקול רם (כמו שנוהגים בברכת ספירת העומר [וכן בברכת ההלל]). וכל מנהג יש לו על מה שיסמוך (תפד. וכתב שנוהגים כמנהג א'). והרב/הקהל יחליטו כיצד מעוניינים לנהוג.

יא. זריזים מקדימים – מנהג רבים, להיות זריזים המקדימים למצוות, וביום שמברכים בו ברכת החמה, משכימים לקום ולהתפלל בהנף החמה כדי לברכה בהקדם (כה"ח רכט, יג; תעט).

יב. זריזות במעמד – בהיות והשנה ברכת החמה חלה להיות בערב פסח, וסוף זמן איסור אכילת חמץ ומצות ביעור חמץ לפנינו, וכמו כן ההכנות לחג הינן מרובות, לכן יש להזדרז ולא להאריך במעמד ברכת החמה (נסיג ב, יא ד, ז).

יג. עננים – אם השמים מכוסים בעננים, ואין החמה נראית כלל, אף על פי שאור זריחתה ניכר, הואיל ואין גלגל החמה נראה ברקיע, אין לברך ברכת החמה בשם ומלכות (תצג) ואם בירך בלא שם ומלכות, ושוב נראתה החמה, רשאי לחזור ולברך בשם ומלכות (תצד), ואינו חייב לחזור על המזמורים וכו' (נסיג ד, יא). ומכל מקום גם אם רואה רק חלק מהחמה ולא את כולה, יכול לברך (נסיג ד, ז, ז, ג; ברכה"ח ג, יט) (אך טוב להמתין אם יש סבירות שתתגלה כולה

א. מצות חזו"ע – בעזרת ה', נזכה השנה לברך את ברכת החמה. המאורע חל אחת לעשרים ושמונה שנים, כשנופלת תקופת ניסן של שנת החמה במזל שבתאי בתחילת ליל רביעי, ביום ובשעה כפי שהיה במעשה בראשית, ושוב מתחילה החמה את מסלולה מחדש [מחזור 207 מבריאת העולם. – מאורע זה הינו אסטרונומי, ואינו ניכר לעין]. ונצטוונו שעם ראיית החמה ביום שאחר אותו לילה, נשבח את הקב"ה ונברך את ברכת החמה [הפעם הקודמת היתה בד' ניסן תשמ"א]. השנה נופל תאריך הברכה ביום רביעי, ערב פסח י"ד ניסן תשס"ט [שילוב נדיר שלא יארע יותר באלף הששי, וארע לאחרונה בשנת תרפ"ה]. ומה טוב שהרבנים בדרשת "שבת הגדול" יתייחסו גם להלכות ברכת החמה.

ב. חזו"ע – הרואה את החמה בתקופתה, מברך: "ברוך אתה ה', אלוקינו מלך העולם, עושה מעשה בראשית", וכן פשט המנהג ברוב תפוצות ישראל (ברכות נט; טושי"ע סימן רכט סי"ב; כה"ח שם, ז; חזו"ע, ברכות, תעג). וראוי להימנע מלראות את החמה, כל עוד אין דעתו לברך (ברכת ה' ח"ד, רכח; ברכת החמה ג, ו; וסוף הערה ז; נסעי גבריאל ב, י).

ג. זמנא – תחילת זמן ברכת החמה הוא לאחר הנף החמה [כ- 2.5 דקות לאחר הנף, כדי שיעלה גלגל החמה על הארץ (עי' בא"ח ש"א עקב, יט; ברכה"ח א, ז; נסיג ב, ט)]. ונמשך עד סוף שלוש שעות זמניות של היום.

★ **לחזן זמני חזו"ע** (שעון קיץ): **ירושלים** - הנף החמה 6:19, סוף שעה ג' 9:30. **תל-אביב** - הנף החמה 6:21, סוף שעה ג' 9:31. **חיפה** - הנף החמה 6:19, סוף שעה ג' 9:29. **באר שבע** - הנף החמה 6:21, סוף שעה ג' 9:32.

ד. ברכה לאחר ג' שעות – מי שאיחר ולא בירך עד סוף שלוש שעות, נחלקו בזה הפוסקים, ולהלכה ספק ברכות להקל ויברך ללא הזכרת שם ומלכות (באי"ח שם; כה"ח רכט, טז; תעו) ["ברוך עושה מעשה בראשית", ויהרהר שם ומלכות בליבו. וכמובן שיכול לומר את כל המזמורים והאמירות הנלווים לברכה (ברכה"ח ה, ב; נסיג ב, ו ד, יט)]. – ומכל מקום, המברך ברכת החמה בשם ומלכות עד חצות היום, יש לו על מי שיסמוך (עי' משניב רכט, ח; חזו"ע סוף עמ' תעח)].

ה. שחיינו – אין לברך ברכת "שהחיינו" על ברכת החמה. ויש נוהגים שבאותה שעה מביאים בגד חדש [או פרי חדש] ומברכים "שהחיינו" (תפג) לאחר ברכת החמה. ומכל מקום, די שאחד מן הנוכחים יברך שהחיינו כנ"ל, ויכוין להוציא את הרבים ידי חובה (ברכה"ח ד, יד; נסיג יא, ג).

ו. יחיד/מנין – חובת הברכה אינה מוטלת על הציבור, אלא כל יחיד ויחיד הרואה את החמה חייב לברך (כה"ח רכט, יב; ברכה"ח ב, א). אולם נהגו לברך את ברכת החמה בציבור, לקיים מה שנאמר: "ברוב עם הדרת מלך" (באי"ח עקב, יט; משניב רכט, ח; תפא ותפז).

ואדם שהתפלל ביחידות, ואין לו מנין אנשים לברך עימם (או לכל הפחות שלושה אנשים (עי' באה"ל תכו, ד"ה אלא; ברכה"ח א, כה; נסיג ג, ה)), לא ישתהה מלברך עד שימצא מנין, כי דין "זריזים מקדימים למצוות" קודם לדין "ברוב עם הדרת מלך" (ראש השנה לב: תפ), ולכן יברך ביחידות.

ומכל מקום ההולך להתפלל במנין בבית-כנסת, ובדרכו רואה את החמה, לא יהיה זריז לברך, אלא יקדים לקרוא קריאת-שמע ולהתפלל בציבור [כי תדיר ושאינו תדיר - תדיר קודם (ברכות נא ט"ב ושי"א)], ואחר כך יברך את ברכת החמה בזמנה ברוב עם כנהוג (תפא בהערה, וכן בהליכ"ע ב, קצה. וצ"ע מ"ש בעמ' קצ). [וכבר כתבנו בסעיף ב שראוי להימנע מלראות את החמה, כל עוד אין דעתו לברך].

תוך זמן ברכתה (ברכה"ח שם)). אבל אם היתה החמה מכוסה בעננים דקים וקלושים, כעין מסך דק, והחמה ניכרת מבעד לעננים [למרות שאין רואים אותה זורחת (נסי"ג ד, א)], מברך ברכת החמה בשם ומלכות (תצב).

יד. חשש שהחמה תתכסה – באופן שביום תקופת החמה מצויים עננים, ויש לחוש שיכסו את החמה, יש לברך מיד את ברכת החמה אפילו קודם התפילה וביחידות, כדי שלא להפסיד את הברכה לגמרי (תפ"א).

טז. יש לברך רק באופן שהחמה תהיה גלויה במשך כל זמן הברכה, אבל אם רואה שעננים מתקרבים לחמה, יברך מיד קודם שתתכסה (אף ללא אמירת המזמורים (ברכה"ח ג, כא; נסי"ג ד, ח)). ואם חושש שבאמצע ברכתו החמה תתכסה לחלוטין, לכתחילה לא יברך (והמברך יש לו על מה שיסמוך (חזו"ע, חנוכה, שכ"ד; שו"ת אורל"צ ח"ג ד, א) – וכן יש לנהוג כאשר יש חשש שהחמה לא תתגלה עד לאחר זמן הברכה (ברכה"ח שם, כב; נסי"ג שם, י)). ומכל מקום, אם התחיל לברך, ובאמצע הברכה נתכסתה החמה, יסיים את הברכה (ע"י משגיב תכו, ג; חזו"ע שם, שכ"ב).

טז. ברכה באמצע קריאת-שמע – אם היה יום מעונן והחמה מכוסה בעננים, ובאמצע קריאת-שמע וברכותיה התגלתה החמה, ואם לא יברך מיד ברכת החמה, קיים חשש ששוב תתכסה בעננים ולא יוכל לברך עליה – אם אפשר לסיים הפרק [=הפיסקה שבה נמצאים], ולהפסיק ולברך ברכת החמה בבין-הפרקים, יש לעשות כן. ואם אין שהות כלל, כגון שהעננים סמוכים מאוד לחמה, יפסיק אף באמצע הפרק ויברך ברכת החמה, מפני שהיא מצוה עוברת (תצ"ו). ובכל אופן יברך את הברכה בלבד, מבלי המזמורים ושאר התוספות שנהוג לאומרם (ברכה"ח ג, לב).

יז. נשים/קטנים – יש אומרים שהנשים חייבות בברכת החמה, ויש חולקים. וההלכה כדברי האומרים שגם הנשים מברכות ברכת החמה (וטוב שתשמע הברכה מבעלה או מהשליח ציבור) (תפ"ה. וכ"כ בשו"ת אורל"צ ח"ג ד, ה שהנשים מברכות). – וקטן שהגיע לגיל חינוך (כבן שש או שבע), חייב אביו לחנכו לברך את ברכת החמה בשם ומלכות (ע"י שו"ע ע, ו ומשגיב שם, ו ותכו, א).

יח. חולצה – חולה שמרותק למיטה ואינו יכול לצאת מביתו, אם רואה את גלגל החמה דרך חלון פתוח שבביתו – יכול לברך עליה (ואם חושש מהקור, יכול לברך גם כשהחלון סגור בזכוכית (תצ"א; חזו"ע, חנוכה, שס"ג)). ואפילו אם הוא יושב או שוכב רשאי לברך, כי המברך ברכת החמה ביחידות אינו צריך לעמוד (תצ"ב) [ואף בציבור אינו צריך לעמוד אם קשה עליו הדבר].

יט. אָבֵל – האבל תוך שבעה, מברך ברכת החמה (כה"ח רכ"ט, ה; תצ"ז), ויברך בביתו אם היא נראית משם, ואם אינה נראית, יכול לצאת מפתח ביתו [עם נעלי-בד] על מנת לברכה (תצ"ז), אָבֵל לא ילך למקום הרבים לברכה יחד עם הציבור. כמו כן ימנע מלומר את הפסוקים שנהוג להוסיף (ברכה"ח ב, יג-יד; נסי"ג טו, ו-ז) (והמיקל לאומרם יש לו על מה שיסמוך (ע"י: ילקוט יוסף אבילות לד, יד; יקרא דחיי יט, הערה 86; שו"ת מעין אומר ח"ד פ"א, קלה וקעט)).

כ. סוּמָא – עיוור, לא יברך ברכת החמה בשם ומלכות, ונכון מאוד שישמע את הברכה מפי שליח ציבור [או אדם אחר] המברך, ויצא ידי חובה לכל הדעות (כה"ח שם; תפ"ז). ואם הוא עיוור בעין אחת, יכול לברך (ברכה"ח ב, ט).

ברכת החמה תחול בפעם הבאה בעוד עשרים ושמונה שנה, ביום רביעי, כ"ג ניסן שנת תשצ"ז. והיה רצון שנזכה לביאת משיח צידקנו במהרה בימינו. אמן.

סדר ברכת החמה

יהללו את שם ה', כי הוא צנה ונבראו: ויעמידם לעד לעולם, חק נתן ולא יעבור: והללו את ה' מן הארץ, תנינים וכל תחמות: אש וברד שלג וקטורת, רוח סערה עשה דברו: הקרים וכל גבעות, עץ פרי וכל ארזים: החיה וכל בהמה, רמש וצפור כנף: מלכי ארץ וכל לאמים, שרים וכל שפטי ארץ: בחורים וגם בתולות, זקנים עם נערים: יהללו את שם ה', פי נשגב שמו לבדו, חודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו, לבנו ישראל עם קרבו, הללו-ה: (תהילים, קמח)

וכי שמש ומגן ה' א-להים, חן וקבודתו יתן ה', לא ימנע טוב להלכים בתמים (תהילים פ"ד, יב): ויראוף עם שמש, ולפני ירח דור דורים (שם ע"ב, ה): חודינו לך א-להים, חודינו וקרוב שמה, ספרו נפלאותיה (שם ע"ה, ב): וזרחת לךם וראו שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, ויצאתם מפשעם כעגלי מרבק (מלאכי ג, ט): והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חשב ה' את שבר עמו, ומחץ מכתו ורפא (ישעיה ל, כו): וכן הוא אומר: ואהבו כצאת השמש בגברתו (שופטים, ה, לא)

ויראוף א-להים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה, והיו לאתת ולמועדים ולמים ושנים: והיו למארת ברקיע השמים להאיר על הארץ, והיו כן: ויעש א-להים את שני המארת הגדלים, את המאור הגדל למשלת היום, ואת המאור הקטן למשלת הלילה, ואת הכוכבים: ויתן אתם א-להים ברקיע השמים, להאיר על הארץ: ולמשל ביום ובלילה, ולהבדיל בין האור ובין החשך, ויראו א-להים כי טוב: והיה ערב והיה בקר יום רביעי: (בראשית א, יד-טו)

להלן המזמורים והפסוקים שנהגים להוסיף לפני ברכת החמה. נוסח זה מיוסד על פי דברי מרן הרב עובדיה יוסף שליט"א (חזון עובדיה, ברכות, תפ-תפ"ב). ובהיות ורבים רגילים בתפילותיו של הרב בן איש חי, שילבנו את התוספות שבדבריו (מפרשת עקב, יט) בסוגריים מרובעות ואותיות שונות ומוקטנות (וולת "שיר למעלות", "למנצח בנגינות" ו"אנא בכח", שהבא"ח לא כתב לאומרם).

למנצח מזמור לדוד: השמים מספרים כבוד א-ל, ומעשה ידיו מגיד הקיץ: יום ליום יביע אמר, ולילה ללילה יחנה דעת: אין אמר ואין דברים, בלי נשמע קולם: בכל הארץ יצא קנם, ובקצה תבל מליהם, לשמש שם אהל בהם: והוא פחתו יצא מחפתו, וישש כגבור לרוץ ארח: מקצה השמים מוצאו, ותקופתו על קצותם, ואין נסתת מחמתו: תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי: פקודי ה' ישרים משמחי לב, מצות ה' ברה מאירת עינים: וראת ה' טהורה עומדת לעד, משפטי ה' אמת, צדקו יחדו: הנחמדים מזהב ומפז רב, ומתוקים מדבש ונפת צופים: גם עבדך נזהר בהם, בשמךם עקב רב: שגיאות מי לבין, מנסתרות נקני: גם מזדים חשך עבדך, אל משלו בי אז איתם, ונקיתי מפשע רב: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך, ה' צורי וגאלי: (תהילים, יט)

הללו-ה הללו את ה' מן השמים, הללוהו בפרומים: הללוהו כל מלאכיו, הללוהו כל צבאיו: הללוהו שמש וירח, הללוהו כל כוכבי אור: הללוהו שמי השמים, והמים אשר מעל השמים:

למנצח בנגינת מזמור שיר: א-להים יחננו ויברכנו, יאר פניו אתנו סלה: לדעת בארץ דרכך, בכל גוים ישועתך: יודוך עמים א-להים, יודוך עמים כלם: ישמחו ויחננו לאמים, כי תשפט עמים מישור, ולאמים בארץ תנחם סלה: יודוך עמים א-להים, יודוך עמים כלם: ארץ נתנה יבולה, יברכנו א-להים א-להינו: יברכנו א-להים, וייראו אתו כל אפסי ארץ: (תהילים, טז)

אנא בכת, גדולת מינך, תתיר צרורה: קבל רנת עמך, שגבנו, טהרנו נורא: נא גבור, דורשי יחודך, ככבת שמרם: ברכם טהרם, רחמי צדקתך, תמיד גמלם: חסין קדוש, ברוב טובך, נהל עדתך: יחיד גאה, לעמך פנה, זוכרי קדשתך: שועתנו קבל, ושמע צעקתנו, יודע תעלומות: ברוך, שם כבוד מלכותו, לעולם ועד:

ולבן איש חי אומרים כאן "עלינו לשבח". ואין מנהיגנו לאומרו, ועיין בהלכות סעיף ח

ואדון עולם אשר מלך, בטרם כל יציר נברא: לעת נעשה בחפצנו כל, און מלך שמו נקרא: ואחרי ככלות הכל, לבדו ימלוך נורא: והוא הנה והוא הנה, והוא יהיה בתפארה: והוא אחר ואין שני, להמשילו ולהחבירה: בלי ראשית בלי תכלית, ולו העו והמשרה: בלי ערך בלי דמיון, בלי שני ותמורה: בלי חבור בלי פרוד, גדול כח וגבורה: והוא א-לי וחי גואלי, ועור חבלי ביום צרה: והוא נסי ומנוסי, מנת כוסי ביום אקרא: והוא רופא והוא מרפא, והוא עופה והוא עזרה: בידו אפקיד רוחי, בעת אישן ואעירה: ועם רוחי גויתי, א-דני לי ולא אירא: במקדשו תגל נפשי, משיחנו ישלח מהרה: ואז נשיר בבית קדשי, אמן אמן שם הנורא:

ויהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו, כמו שהחייבתנו וקיימתנו והגעתנו לזמן הזה לברך בו ברכת החמה לשמך, בן תחינו ותקיימנו ותזכנו לברך בתקופות החמה אשר תקיינה בשנים הבאות עלינו לחיים טובים ולשלום, שמחים בבגן עירך, ונששים בעבודתך. ותזכנו לראות פני משיחך, ויתקיים ביימנו מקרא שכתוב (ישעיה ל, כח): "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חבש ה' את שבר עמו, ומחץ מכתו ירפא". ויהי נעם ה' א-להינו עלינו, ומעשה ידינו פוגנה עלינו, ומעשה ידינו פוגנה: יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך, ה' צורי וגואלי:

ויאמרו "רבי חנניא בן-עקשיא אומר" וכו', ואחר כך קדיש "על ישראל". ומברכים איש את רעהו בברכת: "תזכו לשנים רבות נעימות וטובות".

נא לשמור על קדושת העלון • הזמנים לפי שעון קיץ • המעונין לגלות עלון זה לזיכוי הרבים, תבוא עליו ברכה • ניתן להשיג את העלון באינטרנט באתר המשרד לשרותי דת: www.dat.gov.il

העלון מוקדש לרמאות: מרים בת זוהרה, עוזאל בן מרים, שלמה בן מרים, מול בת קלימה, מרים רוחמה בת מול. **חזרה בתשובה:** יניב אילן בן שרה סוריה. **ולעילוי נשמת:** דודתי אולין בת כהן, סולטנה בת סעידה, ברוך וחביב בני נדרה, יהודה ליאון בן אסתר, חנה בת אסתר, שמחה בת מול טוב, יהודית בת נעמי, ענת אסתר בת מרים, מרדכי בן יפה לטיפה, רפאל בן חסיבה, גולה בת רוזה, מרים חייטבאשווילי, משולם בן עבי, שלום בן סוליקה, ר' שמעון בן איז'ה, סעדה בת רחל, דוד בן אסתר, מרסדס בת תמר, מסעוד בן אונישה, ששון בן שרה, אביה יחושע בן רונית, יעקב בן עוז, ג'מילה בת טאוס, משה גרובער, ולדימיר אקסלרוד.

ולשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, בדחילו ורחימו, ורחימו ודחילו, ליחדא שם יוד ק"י בנא"ו ק"י, ביחדא שלים, בשם כל ישראל, הנה אנחנו באים להודות לה' על מעשה בראשית אשר עשה, ולברך בשמו הברכה אשר תקנו חכמים זכרונם לברכה ביום זה על החמה בתקופתה, שעומדת ברקיע בתחלת המחזור עשרים ושמונה שנה שלה, כמו תחלת עמידתה ביום רביעי בששת ימי בראשית. כדי לעשות נחת רוח ליוצרינו ולעשות רצון פוראנו, לתקן שרש מעות הברכה הזאת במקום עליון. ויעלה לפניך כאלו כונו במצוה הזאת כל הפנות הראיות לכוון. ויהי נעם ה' א-להינו עלינו, ומעשה ידינו פוגנה עלינו, ומעשה ידינו פוגנה:

ויברך בשמחה וששון: ברוך אתה ה', א-להינו מלך העולם, עושה מעשה בראשית:

הודו לה' כי טוב, כי לעולם חסדו: הודו לא-להי הא-להים, כי לעולם חסדו: הודו לאדני האדנים, כי לעולם חסדו: לעשה נפלאות גדולות לבדו, כי לעולם חסדו: לעשה השמים בתבונה, כי לעולם חסדו: לרקע הארץ על המים, כי לעולם חסדו: לעשה אורים גדלים, כי לעולם חסדו: את השמש לממשלת ביום, כי לעולם חסדו: את הירח וכוכבים לממשלות בלילה, כי לעולם חסדו: למכה מצרים בבכוריהם, כי לעולם חסדו: ויוצא ישראל מתוכם, כי לעולם חסדו: ביד חזקה וברוע נטויה, כי לעולם חסדו: לגזר ים סוף לגזרים, כי לעולם חסדו: והעביר ישראל בתוכו, כי לעולם חסדו: ונער פרעה וחילו בים סוף, כי לעולם חסדו: למולך עמו במדבר, כי לעולם חסדו: למכה מלכים גדלים, כי לעולם חסדו: ויהרג מלכים אדירים, כי לעולם חסדו: לסיחון מלך האמרי, כי לעולם חסדו: ולעוג מלך הבשן, כי לעולם חסדו: ונתן ארצם לנחלה, כי לעולם חסדו: נחלה לישראל עבדו, כי לעולם חסדו: שבשפלנו זכר לנו, כי לעולם חסדו: ויפרקנו מצרינו, כי לעולם חסדו: נתן לחם לכל בשר, כי לעולם חסדו: הודו לא-ל השמים, כי לעולם חסדו:

חסדו: (תהילים, קלז)

א-ל אדון על כל המעשים, ברוך ומבורך בפי כל הנשמה: גדלו וטובו מלא עולם, דעת ותבונה סובבים הודו: המתגאה על חיות הקדש, ונהדר בכבוד על המרובה: זכות ומישור לפני כסאו, חסד ורחמים מלא כבודו: טובים מאורות שבראם א-להינו, יצרם בדעת בבניה ובהשכל: כח וגבורה נתן בהם, להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה, נאה זיום בכל העולם: שמחים בצאתם ששים בבוואם, עושים באימה רצון קוניהם: פאר וכבוד נותנים לשמו, צהלה ורנה לזכר מלכותו: קרא לשמש ויזרח אור, ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לו כל צבא מרום, תפארת וגדולה, שרפים וחיות ואופני הקדש:

שיר למעלות, אשא עיני אל ההרים, מאין יבא עזרי: עזרי מעם ה', עשה שמים וארץ: אל יתן למוט רגלך, אל ינום שמרך: הנה לא ינום ולא ישון, שומר ישראל: ה' שמרך, ה' צלך על יד מינך: יומם השמש לא יכבה, וירח בלילה: ה' ישמרך מפל רע, ישמר את נפשך: ה' ישמר צאתך ובוואך, מעתה ועד עולם: (תהילים, קכא)